

Тетяна Паньок

кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувачка кафедри “Образотворче мистецтво”, Харківський Національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
E-mail: panyokmi@rambler.ru

АНАЛІЗ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ТЛІ РОЗВИТКУ СОЦРЕАЛІЗМУ

***Анотація:** У статті аналізуються процеси формування й розвитку соцреалізму в художньо-педагогічній освіті в Україні на тлі соціальних, політичних, історичних подій. В означений період затвердилися нові функції в системі мистецької освіти: ідеологічні, наукові, методичні. В рамках навчального процесу сформувалися головні принципи і вимоги до викладання соцреалізму. Доводиться, що вища художньо-педагогічна освіта продовжувала розвиватися в рамках науково-дослідних кафедр та аспірантури, де й викристалізовувалася ідея соцреалізму.*

***Ключові слова:** методологія, вища художньо-педагогічна освіта, історія педагогіки, соцреалізм, тоталітаризм.*

Tetyana Panyok

Ph.D., Associate Professor (Docent), Kharkiv National Pedagogical University G. S. Skovoroda, Head of Department fine arts
E-mail: panyokmi@rambler.ru

ANALYSIS OF ART-PEDAGOGICAL EDUCATION ON THE BACKGROUND OF THE SOCIALIST REALISM DEVELOPMENT

***Abstract:** A retrospective study of theoretical principles and the experience of the artistic process becoming at the 30s show their important scientific and practical significance for the formation of art-pedagogical education in Ukraine of the twentieth century.*

Thus, reforms have been carried out in the defined years, dramatically changed the system of national higher art-pedagogical education of proletarian culture on academic perspective. Unification of teaching methods gradually led to the final departure of innovation at the beginning of the XX century. The politicization of the higher art school denied, in fact, previous historical experience of art-pedagogical researches in formal-technical frameworks and follow to only one permitted direction - the method of socialistic realism.

Since the latest 30's society has realized the urgent necessity to graduate art-pedagogical professional teaching staff, but unfortunately there was no one university in Ukraine that graduate qualified professionals in this sphere.

As a positive factor there can be noticed the commencing of new features in the system of art-pedagogical education – research-development and methodological direction.

***Key words:** methodology, Higher School of art-pedagogy, the history of pedagogy, social realism, totalitarianism.*

Татьяна Панек

АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ФОНЕ РАЗВИТИЯ СОЦРЕАЛИЗМА

© Тетяна Паньок , 2016

Аннотація: В статті аналізуються процеси формування і розвитку соцреалізму в художественно-педагогічному освітанні в Україні на фоні політичних, соціальних, історических подій. В розглядаємий період утверджуються нові функції в системі художественного освітанні: ідеологіческіе, научніе, методіческіе. В рамках учєбного процесу сформуліровались головні принципи і вимоги до викладання соцреалізму. Доказується, що вище художественно-педагогіческе освітанне продовжало розвиватися в рамках научно-дослідницьких кафедр і аспірантури, де в першу чергу викристалізовувалась ідея соцреалізму.

Ключевые слова: методологія, вище художественно-педагогіческе освітанне, історія педагогік, соцреалізм, тоталітарізм.

Tetyana Panyok

An extended abstract of a paper on the subject of:
“Analysis of art-pedagogical education on the background of the socialist realism development”

Problem setting. Formation of higher art-pedagogical education in the XX century is unfolded in the study of fundamental research principles and the sound generalization of historical processes that have affected the structure determination, logical organization, methods, and means of education in higher art institutions during the XX century. A retrospective study of theoretical principles and artistic processes in the 1930s shows their theoretical and practical significance for revealing the historical and educational aspects in the art-pedagogical education of the designated period. The reforms that were carried out between 1930 and 1960 have dramatically changed the national art education system.

Recent research and publications analysis. Increased scientific interest in the development and establishment of the art school and art education processes in different regions of Ukraine can be seen in the works of O. Volynska (Galicia), O. Kovalchuk (Kyiv), I. Nebesnyk (Zakarpattia), A. Pivnenko (Kharkiv), H. Sapak (southern Ukraine), O. Svitlychna (Yekaterinoslav-Dnepropetrovsk), I. Chmelyk (Ivano-Frankivsk) R. Shmagalo (Lviv) and others. Using extensive historical and art materials in combination with analysis of the specific events of artistic life and the works of art, the authors show regional differences in the art education process, trace the evolution of artistic events and define their specific features, and give summary of the facts and biographical information on the artists and teachers. However, it should be noted that they give absolutely no information that would concern the development and principles of organization of the art-pedagogical process in higher education.

Paper objective. Higher art-pedagogical education at every stage of its development depended largely on changes in the political, social and educational priorities, the need of the society in preparation of the teaching staff, the art concepts of a particular Ukrainian higher art institution, the personal role of a teacher and their theoretical and artistic philosophical positions that sometimes defined the essential line of the educational process of a higher education institution, and also on the historical role of art as the main factor of the Soviet propaganda system and the socio-economic development. Considering the problem of the formation and preservation of the higher art-pedagogical education traditions, it should be noted that in the 1930s they were interrupted by another reorganization of the education system. A whole network of higher and secondary art institutions started to report to the Office of Arts at the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR (RNK of UkrSSR (1935)). New functions were approved in the art education system.

The proletarian-propaganda movement in art has forced the leadership to change the methods of teaching; all academic and easel art features were forced out of every training program. The students' class assignments were narrowed to campaign posters and design compositions. In the early 1930s the Central Executive Committee of the Soviet Union be-

lieved that the main task of mass training of specialists was to consolidate the achievements, and further struggle for the improvement of theoretical education in the higher education institutions, with comprehensive strengthening of their ties with industry, raising the quality of teaching, and encouraging initiatives of each student in their classroom work.

Starting with 1932, the research direction in the educational process gradually gained momentum. All higher art education institutions opened research departments, which developed methodological, institutional, historical, and educational problems in art. Archival materials provide an opportunity to review the most important of them. For instance, in the Kharkiv Institute of Arts the work was implemented through special departments, which had the status of art education units, under the regulations on the organization of research art work.

Research departments provided the opportunity to be in graduate school, get a research degree and take up teaching post at higher art education institutions. However, the politicization of high school had already acquired enormous proportions. Consequently, to the fore of the future teachers' training came not skill-gaining, but ideological proletarian-class orientation and introduction of the Cultural Revolution to the masses, the dominant aspect of which would be the establishment of Marxist-Leninist ideology.

Despite the need to follow all ideological tendencies, the departments did not just solve various scientific issues, but also actively contributed to the preparation of their own qualified teachers. A notable trend was the replenishment of the teaching staff with graduates at institutions of fine arts.

Starting from 1934, the All-Russian Academy of Arts had the right to make proposals for the development of curricula of all art universities of the Soviet Union, which could not but affect the further development of art-pedagogical direction and for years to come determined the only way of development for the education – the Socialist Realism. Its main principles as a method of Soviet art also were determined, namely national character, ideological content, and concreteness.

The method of Socialist Realism was an artificial creation for positioning the art of all peoples of the Soviet Union onto the rails of socialist construction and Bolshevik propaganda, oriented towards the national Russian art, and most importantly, it was a means of destroying national artistic cultures of individual nations.

Symbolist, futuristic, impressionistic and other modern movements were subjected to severe criticism, and the artists were accused of hostility to socialism. A number of discussions spread about formalism in art. All the artists whose aesthetic principles did not fit into the framework of the Soviet socialist realism would fall under criticism, and later, repression. Most part of advanced European fine arts techniques was discarded. The priority was given to the academic art forms, which defined the main method of teaching. It was foremost the careful study of nature by means of drawing and painting, as well as the consistent complication of exercises which was to prepare students to creating narrative compositions in any field of art.

The study of historical and archival materials shows how exactly the higher art education acquired fundamental, key changes during the 1930s. All the social changes in the country would be taking place against the background of the extermination of Ukrainian intelligentsia, which had an impact on the intellectual potential of Ukraine. In the early 1930s, after a series of fabricated high-profile political processes, the Party leadership took a course on deliberate saturation of high school with communists, Komsomol and demobilized Red Army men. The formation of new intelligentsia was accompanied by large losses in morality; in groups dominated the absence of guiding principles, amorality, and denunciations.

The Stalinist system was not interested in forming creative personality; it needed a mindless performer who would recognize that the Soviet Union had created the best social and political system. However, the social importance and the role of teacher in the society were gradually increasing, despite the pressure of the totalitarian Moscow government. In the society there appeared a problem of shaping the future of the Soviet teacher, who would be

able not only to actively absorb professional knowledge, but also to be an artist-ideologue, a helmsman, and a guide in the class struggle of the proletariat. Therefore, in these circumstances, the training of teaching staff based on mastering both theoretical and scientific fundamentals of the profession.

***Conclusions of the research.** Thus, the retrospective study of theoretical principles and artistic processes in the 1930s shows their great scientific and practical importance for the formation of art-pedagogical education in general. For instance, the reforms that were carried out in the designated years have dramatically changed the system of national higher art-pedagogical education from the Proletkult to academic training, and the unification of teaching methods has gradually led to final diverging from innovations of the 1920s. The process of politicization of higher art school per se denied previous experience of art education searches in the formal and technical framework and directed into the only one permitted – the method of Socialist Realism.*

Starting with the late 30s the society became aware of the urgent need for professional art-pedagogical training of the teaching staff, but unfortunately, no graduates of the higher education institutions in Ukraine were qualified for the field.

As a positive factor one may note the launch of new functions in the system of art-pedagogical education, i.e. the research and methodological direction.

Постановка проблеми. Формування вищої художньо-педагогічної освіти ХХ століття розкривається при вивченні фундаментальних основ дослідження і того глибокого узагальнення історичних процесів, що вплинули на визначення структури, логічної організації, методів і засобів освітньої діяльності у вищих художніх закладах протягом цього періоду. Ретроспективне вивчення теоретичних засад і досвіду становлення художніх процесів у 30-х роках показує їхнє важливе науково-практичне значення для розкриття сутності тих історико-педагогічних аспектів, що проходили в художньо-педагогічній освіті в означений період. Реформи, що були проведені протягом 1930–1960 років кардинально змінили систему вітчизняної художньої педагогіки.

Зв'язок проблеми з теоретичними та практичними завданнями зумовлений недостатнім опрацюванням теоретичних питань розвитку вищої художньо-педагогічної освіти. Значущість й важливість наданої проблеми допоможе у створенні оновленої системи художньо-педагогічного виховання, що можливе на позитивних надбаннях минулого і пошуках нових шляхів розвитку теоретико-методологічних засад вищої художньо-педагогічної освіти в Україні ХХІ століття.

Метою статті є аналіз і систематизація теоретичних та методологічних чинників у процесі становлення соцреалізму як головного методу навчання у художніх ВНЗ України у першій декаді ХХ століття на тлі історико-політичних подій розвитку вітчизняної педагогічної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми свідчить, що посилення наукового інтересу до розвитку й становлення художньої школи та художньо-педагогічних процесів у різних регіонах України спостерігаємо у працях О. Волинської (Галичина), І. Небесника (Закарпаття), А. Півненко (Харків), Н. Сапак (південь України), О. Світличної (Катеринослав—Дніпропетровськ), О. Семчишин-Гузнер (Львів), І. Чмелик (Івано-Франківськ) тощо. Автори на широкому історико-мистецькому матеріалі в поєднанні з аналізом конкретних подій художнього життя та творів образотворчого мистецтва показали регіональні особливості художньо-педагогічного процесу, простежили еволюцію мистецьких подій, визначили їхню специфіку, подали узагальнюючі факти та біографічні відомості про художників та педагогів. Проте слід констатувати, що в них зовсім немає відомостей, які б торкалися розвитку та принципів організації саме художньо-педагогічного процесу у вищих навчальних закладах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначимо, що узагальнюючих досліджень, в яких би були систематизовані матеріали щодо історії розвитку вищої художньо-педагогічної освіти недостатньо. Отже, об'єктивна потреба в осмисленні теоретико-методологічних засад формування й розвитку вищої художньо-педагогічної освіти в Україні в означений період, необхідність цілісного історико-педагогічного дослідження, потреба у критичній оцінці педагогічної спадщини художників-педагогів, що внесли вклад у розвиток і становлення вищої художньо-педагогічної освіти, висвітлення та вивчення їхніх теоретико-практичних концепцій, а також розв'язання виявлених історичних суперечностей, на тлі яких відбувалося становлення вищої художньо-педагогічної освіти, зумовили вибір теми дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища художньо-педагогічна освіта на кожному з етапів свого розвитку залежала передусім від змін у політичних, соціальних, освітніх пріоритетах, потреб суспільства в підготовці науково-педагогічних кадрів, художньої концепції певного вищого художнього закладу України, особистісної ролі педагога, його теоретичних і художньо-світоглядних позицій, що подеколи визначали головну магістральну лінію освітнього процесу ВНЗ, історичної ролі мистецтва як головного чинника пропаганди радянського устрою і соціально-економічного розвитку. Розглядаючи проблеми формування й збереження традицій вищої художньо-педагогічної освіти, слід констатувати, що у 1930-х роках ХХ століття вони були перервані черговою реорганізацією системи освіти. Народного комісаріату освіти. Ціла мережа вищих та середніх мистецьких закладів починає підпорядковуватися Управлінню в справах мистецтв при РНК УРСР (1935). Затверджуються нові функції в системі мистецької освіти, а саме «загально-ідеологічне, наукове, методичне керівництво...проводиться централізоване планування діяльності всієї культурно-освітньої системи УСРР... і тих ділянок роботи, що є у віданні інших урядницьв ...» [3, с. 505].

Передувала цим реорганізаціям низка судових процесів, найгучнішим із яких був по «Спілці визволення України» (1929–1930). Цим процесом по суті почався наступ радянсько-комуністичної влади на українські національно-культурні установи. По всіх вищих навчальних закладах, у тому числі й художніх, прокотилася хвиля репресій, що почалася з Академії Наук, яку з початку 30-х років було реорганізовано (1930–1931). Наприклад, щодо ліквідації історичної секції Академії наук В. Павловський пише: «...на початку 1932 року зліквідовано Історичну секцію... Приміщення... було передане іншій установі і його цілком розгромили. Все оформлення... було понищено – робітники трощили сокирами панелі на стінах і т. п...» [4, с. 54].

Керівників ряду інститутів замінено партійними працівниками (у Київському художньому інституті (КХІ) ректором стає А. Бенькович – 1934 р., у Харківському художньому інституті (ХХІ) – П. Кривень 1932 р.), звільнено з посад або заарештовано багато науковців, деякі відділи чи секції в системі освіти взагалі ліквідовано. Ці соціальні зрушення активно вплинули на роль і місце художника в суспільстві, а можливість керувати культурно-мистецькими процесами – на навчальний процес. Офіційна влада, розуміючи величезний вплив мистецтва на суспільство, продовжувала активно формувати ідеологічну базу за допомогою образотворчих засобів. Якщо політика уряду в галузі художньо-педагогічної освіти у 20-х роках була спрямована на обговорення ролі мистецтва та його пролетарського спрямування, то в 30-х пролетарське мистецтво стало офіційною доктриною.

Пролетарсько-агітаційний напрямок у мистецтві змусив керівництво взяти курс на зміну методики викладання, з усіх навчальних програм були витіснені всі ознаки академічного та станкового мистецтва (пейзаж і портрет були відкинуті). Навчальні за-

вдання студентів було звужено до агітаційних плакатів та дизайнерських композицій. На початку 30-х років Центральний виконавчий комітет СРСР вважав, що в масовій підготовці кадрів фахівців головним завданням є закріплення досягнутих успіхів і подальша боротьба за підвищення теоретичної освіти у вишах, при всебічному укріпленні їхніх зв'язків із виробництвом, піднятті якості навчання і заохочуванні ініціативи кожного студента в його навчальній роботі. Виходячи із цих положень, Центральний виконавчий комітет постановив: «а) для забезпечення тісного зв'язку між проходженням теоретичних курсів, експериментальними роботами і виробничою практикою перебувати програми і навчальні плани у напрямку охоплення ними всього навчального процесу...;

б) добитися повної відповідності програм до спеціальностей..., виділити в програмах провідні дисципліни, що визначають студента як майбутнього спеціаліста. Встановити необхідну для їх проходження кількість годин...;

в) при складанні програм уникати надмірної деталізації, щоб професорсько-викладацький склад мав можливість правильно використовувати відведений для дисципліни час з метою зосередження уваги студентів на вирішальних ділянках;

г) ліквідувати багатопредметність шляхом об'єднання в навчальних планах штучно роздроблених дисциплін...;

д) викоренити... практику роботи вищих навчальних закладів по перехідних навчальних планах» [2, с. 7 – 8].

Починаючи з 1932 року в освітніх процесах поступово набирає силу науково-дослідницьке спрямування. У всіх вищих художніх закладах відкриваються науково-дослідні кафедри, на яких розробляються методологічні, організаційні, історичні та педагогічні проблеми в мистецтві. Архівні матеріали дають можливість ознайомитися з найбільш вагомими із них. Так, при Харківському художньому інституті, згідно з положеннями про організацію науково-дослідної мистецької діяльності, робота впроваджувалася через спеціальні кафедри, що мали статус художніх навчальних одиниць: а) картинно-плакатної продукції; б) художнього оформлення соціалістичних міст та соціалістичних селищ.

Кафедри, у свою чергу, мали свої секції. Виходячи з профілю мистецької галузі, на кафедрі художнього оформлення соціалістичних міст та селищ сформувалися такі галузеві групи (секції): а) плануально-архітектурна; б) декоративно-оформлювальна; в) скульптурна; г) парково-будівельна, а на кафедрі картинно-плакатної продукції – а) станкового малярства; б) графіки.

На кожну галузеву секцію призначався керівник, який входив до складу президії кафедри і очолював її. Співробітником науково-дослідних кафедр за положенням міг бути «науковий робітник просторових мистецтв». Для цього він мав подати заяву, а відповідна кафедра ухвалити її.

Науково-дослідні кафедри надавали можливість перебувати в аспірантурі, здобути наукову ступінь і обійняти педагогічну посаду в мистецьких вишах.

Проте процес політизації вищої школи вже набував колосального розмаху. Внаслідок цього на перший план у навчанні майбутніх педагогів виходила пролетарська ідейно-класова спрямованість, а не здобуття професійних навичок, впровадження в маси культурної революції, панівним аспектом якої стало б утвердження марксистсько-ленінського світогляду. Головним у вирішенні проблеми кадрів став «елемент більшовицького здійснення завдань культурної революції й успішного будівництва соціалізму» [10, арк. 5], що не покращувало мистецько-освітнього рівня, а лише гальмувало якісні зміни в мистецькій освіті. Про те, що це непокоїло окремих керівників вишів, свідчить доповідна записка ректора Харківського художнього інституту П. Кривня (ректор ХХІ 1932–1934), в якій він говорить про необхідність «розгортання науково-дослідницької роботи в галузі мистецтва...» [8, арк. 8–9].

Попри необхідність дотримання всіх ідеологічних спрямувань, кафедри все ж не лише вирішували різні наукові питання, а й активно сприяли підготовці власних квалі-

фікованих викладачів. Помітною стала і тенденція поповнення штату педагогів образотворчих закладів за рахунок випускників. Тож до педагогічної роботи в Харківський художній інститут залучаються такі талановиті студенти, як А. Петрицький, І. Севера, Г. Бондаренко, С. Беседін, М. Дерегус, Б. Бланк, М. Фрадкін, Д. Овчаренко, М. Зубар та інші. До Київського художнього інституту на викладацьку роботу теж запрошують випускників – Є. Холостенко, В. Седяра, І. Падалку, С. Колос, С. Григор'єва, В. Костецького, М. Дмитренко, О. Сиротенко та інших.

Радянський союз, як тоталітарна держава, вимагав нових форм взаємодії з творчими колективами. Починаючи з 1932 року СРСР проводить політику централізації художнього життя. Відкриття Всеросійської академії мистецтв у РСФСР (1933) диктує організацію на її базі єдиного методичного центру для всіх республіканських ВНЗ образотворчого профілю. Починаючи з 1934 року Всеросійська академія мистецтв має право вносити пропозиції щодо розробки навчальних планів для всіх художніх вишів Радянського Союзу, що не могло не вплинути на подальше становлення художньо-педагогічного спрямування освіти і визначило на довгі роки єдиний шлях її розвитку – соцреалізм. Були виокремлені й головні його принципи як методу радянського мистецтва: народність, ідейність, конкретність. Як зазначає С. Білокінь, «...у боротьбі стилів та ідеологій почав вироблятися і стверджуватися у мистецтві новий стиль, близький до реалістичного. У мистецьких формах набирала силу нова совєцька ідеологія. Це й був соцреалізм. Мистецтво мало бути близьке до зовнішніх форм життя, але митець повинен був бачити в цьому житті лише те, що дозволяла бачити партія, і... лише так, як партія веліла...» [1].

На думку С. Луцка, соцреалізм був штучним витвором немистецького походження, «методом» для спрямування мистецтва всіх народів Радянського Союзу на рейки соціалістичного будівництва та большевицької пропаганди з орієнтацією на всеросійське мистецтво. З другого боку, це був засіб нищення національних мистецьких культур поодиноких народів [5].

Символістичні, футуристичні, імпресіоністичні та інші модерні течії піддаються різкій критиці, а митці звинувачуються у ворожому ставленні до соціалізму. Розгортається ціла низка дискусій про формалізм у мистецтві. Під критику, а пізніше й репресії підпадають усі діячі мистецтв, чий естетичні принципи не вкладаються в рамки радянського «соцреалізму». Більшість прогресивних європейських методик у галузі образотворчого мистецтва відкидаються. Пріоритетом стають станкові форми мистецтва, що визначають головну методику навчання. Передусім вона полягала в ретельному студіюванні натури засобами малюнка й живопису, а також у послідовному ускладненні вправ, що мало підготувати студентів до виконання сюжетно-тематичної композиції у тій чи іншій галузі образотворчого мистецтва.

У 1934 році в черговий раз в Україні відбуваються зміни навчально-виховного процесу в усій системі освіти, у тому числі й художньої. Після проведеної реформи вищі художні навчальні заклади змінили і свої назви, і свій профіль. Харківський художній інститут з 1935 року стає художнім технікумом підвищеного типу з трьома підготовчими курсами. Його очолила Т. Анісімова (1934–1936) – перша за всю його історію жінка. Професорсько-викладацький склад нового закладу майже повністю складався з фахівців колишнього ХХІ. Якщо у 20-х роках за наслідування традицій академізму в мистецтві переслідували, звільняли з роботи, піддавали осуду і різкій критиці, то після реформи 1934 року і утвердження настанов соцреалізму, навпаки, цим стали пишатися. Ось цитата із доповідної записки: «Основний кістяк викладачів інституту в 20-х роках складався з вихованців Академії мистецтв, значною мірою з учнів Рєпіна. Це були ви-

кладачі, які принесли в радянську художню школу кращі, прогресивні традиції реалістичного мистецтва. Ці традиції і зараз для професорсько-викладацького складу Харківського художнього інституту є основою в підготовці молодих радянських художників» [9, арк. 84].

Київський інститут пролетарської мистецької культури з 1934 року став називатися Всеукраїнським художнім інститутом (ВХІ) (1934–1939). Тепер це єдиний вищий художній навчальний заклад у республіці з трьома факультетами: живописним, скульптурним та архітектурним (у 1934 році був поновлений у складі інституту). Вимоги академізму сприяли докорінній зміні викладацького складу інституту. Так, до інституту були запрошені митці-реалісти О. Шовкуненко, П. Волокидін – з Одеси, М. Шаронов – з Харкова, залучена ціла плеяда молодих художників – К. Трохименко, О. Сиротенка, С. Єржиківського, В. Костецького, І. Штільмана та інших.

У зв'язку з кардинальними змінами в методиці та програмах викладання в академічному напрямку виникли певні труднощі. Попередній пролеткультівський, агітаційний період створював умови для творчого засвоєння студентами художніх дисциплін, утверджуючи формально-технічну базу для розвитку українського радянського мистецтва. Новітні кардинальні зміни ускладнили педагогічний процес: студентам, що розпочали навчання до 1934 року, довелося знову складати вступні іспити, бо без базової академічної художньої освіти вони не могли успішно опанувати нову програму.

З 1936 року постановою РНК СРСР «Про роботу вищих навчальних закладів і про керівництво вищою школою» були затверджені єдині форми організації навчального процесу: лекції, семінари і виробнича практика. Навчальні програми усіх художніх закладів, як і на початку ХХ століття, повертаються до академізму, популяризуючи класичні погляди на мистецтво, спрямовуючи студентів на заняття композицією за академічними реалістичними методами. На молодших курсах відновлюється робота над натюрмортом, у завданнях простежується послідовність від простого до складного, постановки були направлені на опанування кольоровими масами, «щоб на простих об'єктах допомогти студентам від шкільного ставлення до природи перейти до живописно-реалістичного...» [6, с. 11].

Вивчення історико-архівних матеріалів показує, як саме протягом 30-х років вища художня освіта набувала кардинальних і ключових змін. Усі соціальні зрушення відбувалися в країні на тлі винищення української інтелігенції, що не могло не позначитися на інтелектуальному потенціалі в Україні. На початку 30-х років після низки сфабрикованих гучних політичних процесів партійне керівництво взяло курс на цілеспрямоване насичення вищої школи комуністами, комсомольцями, демобілізованими червоноармійцями. Формування нової інтелігенції супроводжувалося великими моральними втратами, в колективах панували безпринципність, аморальність, ширилися доноси.

Сталінська система не була зацікавлена у формуванні творчої особистості, а потребувала бездумного виконавця, який би визнавав, що створений у Радянському Союзі соціальний і політичний устрій – найкращий. Проте соціальне значення і роль вчителя-професіонала в суспільстві, попри пресинг тоталітаризму московського уряду, поступово зростали. У суспільстві назріла проблема формування майбутнього радянського педагога, який міг би не лише активно засвоювати фахові знання, а й бути художником-ідеологом, керманічем, поводителем у класовій боротьбі пролетаріату. Тож у цих умовах підготовка педагогічних кадрів ґрунтувалася на поєднанні глибокого засвоєння основ як теоретичних фахових знань, так і наукових.

Через відсутність професійної художньо-педагогічної підготовки майбутніх викладачів готували в аспірантурі та на науково-дослідних кафедрах, де формувалися

практичні уміння та навички викладання образотворчих дисциплін. У документах того часу читаємо: «...ріст музичних, театральних та художніх вищих учбових закладів... потребує передати педагогічний досвід старих фахівців мистецтва молодим фахівцям, потреба підготовки молодих фахівців висуває необхідність збільшення контингенту аспірантури в тих вишах, де вона вже існує, та утворення аспірантури в тих вишах, де її немає, але всі можливості для її утворення є. Виходячи з цього, Управління в справах мистецтв при РНК УРСР просить затвердити встановлений Всесоюзним комітетом в справах мистецтв при РНК СРСР контингент набору на 1939/40 навчальний рік до аспірантури... Київського художнього інституту – 6 чоловік... Київський художній інститут має в складі професури видатних фахівців, професорів-орденоносців, професорів, що в учених ступенях дорівнені до докторів науки, які цілком зможуть забезпечити підготовку молодих кадрів спеціалістів викладачів художніх ВИШ'ів» [7, арк. 148].

Необхідність у підготовці художників-педагогів була нагальною, проте складні політичні події 30-х років, суцільні репресії, винищення української інтелігенції перервало започатковані у 20-х роках ініціативи щодо ґрунтовної наукової підготовки фахівців з художньо-педагогічного профілю. На думку прогресивної частини викладачів, які підтримували розвиток педагогічної освіти в межах науково-дослідних кафедр і аспірантури, головним завданням художньої освіти мала бути підготовка викладача образотворчого мистецтва, який би не лише володів уміннями і навичками реалістичного зображення дійсності, але й глибоко розумів, відчував сутність мистецтва.

Наприкінці 30-х років було вирішено впорядкувати мережу навчальних художніх закладів. У постановах партії проглядалася тенденція на подальше підвищення якості підготовки фахівців, у тому числі з художньої освіти, на основі врахування потреби в кадрах та умов їхньої підготовки. Відтоді підготовка вчителів здійснювалася лиш у середніх художніх закладах: Одеському, Харківському, Ворошиловградському, Дніпропетровському художніх училищах, де, окрім інших відділень, було відкрито живописно-педагогічне [8, арк. 5].

Період з 1934 по 1941 рік є найбільш трагічним і маловивченим в історії вищої школи України, особливо її художньої освіти. Сталінський режим, впроваджуючи ідею денационалізації, нищив українську інтелігенцію й усіх фахівців, які не підтримували авантюричних проєктів комуністичного режиму, на довгі десятиліття замовчуючи чимало постатей видатних художників-педагогів та їхні надбання, піддаючи різкій критиці цілі напрямки в педагогіці. До того ж перенос столиці України з Харкова до Києва викликав певні труднощі із транспортуванням частини архівних документів до столичних установ. Більшість документів 30-х років Народного комісаріату не архівувалися. Коли ж почалася Велика Вітчизняна війна, за наказом уряду була знищена частина документів по міністерствах, архівах, про що свідчить низка актів, які зберігаються у ЦДАВОУ м. Києва, як-от: «Акт про знищення архіву Управління Справами Ради народних Комісарів Української РСР (за 1921–1939 рр.)», «Акти про знищення архіву структурними частинами Управління Справами Ради народних Комісарів Української РСР (за 1940 та першу половину 1941 року)», «Про знищення оригіналів постанов Ради Народних Комісарів Української РСР за 1933–1937 рр.» том 1–2. Тому розгляд педагогічних процесів 30-х років має уривчастий характер.

Висновки. Таким чином, ретроспективне вивчення теоретичних засад і досвіду становлення художніх процесів у 30-ті роки показує їхнє важливе науково-практичне значення для формування художньо-педагогічної освіти в цілому. Так, реформи, що були проведені в означені роки, кардинально змінили систему вітчизняної вищої художньої-педагогічної освіти з пролеткульту на академічне спрямування, уніфікація методів навчання поступово призвела до остаточного відходу від інновацій 20-х років ХХ століття. Процес політизації вищої художньої школи по суті заперечував попередній історичний досвід художньо-педагогічних пошуків у формально-технічних рамках і спрямовувався лише в одному дозволеному – методу соцреалізму.

З кінця 30-х років суспільство усвідомлює нагальну потребу у випуску професійної підготовки художньо-педагогічних працівників, але, на жаль, жодний вищий навчальний заклад України не випускав кваліфікованих спеціалістів у цій галузі.

Як позитивний чинник можна відзначити започаткування нових функцій в системі художньо-педагогічної освіти – науково-дослідне і методичне спрямування.

Список літератури:

1. С. Білокінь Голодомор і становлення соцреалізму як «творчого методу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.s-bilokin.name/Culture/FamineRealism.html#Line99> – Назва з екрану.
2. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции. / авт. сост. М. И. Мошовой [под ред. А. М. Войленко] – М. : Советская наука, 1945. – 410 с.
3. Культурне будівництво в Українській РСР. Важливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917–1959 рр. : зб. док. : в 2 т. (1917 – червень 1941 рр.) / Центр. держ. архів Жовтнев. революції і соціаліст. буд-ва УРСР. – К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1959. – Т. 1. – 883 с.
4. Павловський В. Василь Кричевський : Життя і творчість // Павловський Вадим. Монографія. Видано Українською Вільною Академією Наук у С.Ш.А., 1974. – 222 с.
5. Луцик С. Українські мистці у зіткненні з соцреалізмом // Наші дні. – 1942. – Ч. 3, с. 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціалістичний_реалізм – Назва з екрану.
6. Ткаченко С. Зачатки метода // С. Ткаченко За социалистический реализм. – 1939. – № 30 – 31. – С. 10 – 15.
7. ЦДАВОУ України, ф-2, оп. 7, од. зб. 157, арк. 3, 82, 148.
8. ЦДАВОУ України, ф-2, оп. 6, од. зб. 345, арк. 3–4, 8–9.
9. ЦДАВОУ України, ф-2, оп. 9, од. зб. 3757, арк. 84.
10. ЦДАВОУ України, ф-166, оп. 11, од. зб. 40, арк. 5.

References:

1. С. Bilokin' Holodomor i stanovlennja socrealizmu jak «tvorčoho metodu» [Elektronnyj resurs]. – Režym dostupu : <http://www.s-bilokin.name/Culture/FamineRealism.html#Line99> – Nazva z ekranu.
2. Vysšaâ škola. Osnovnye postanovleniâ, prikazy i instrukcii. / avt. sost. M. I. Mošovič [pod red. A. M. Vojlenko] – M. : Sovetskaâ nauka, 1945. – 410 s.
3. Kul'turne budivnytvo v Ukraïns'kij RSR. Važlyviši rišennja Komunistyčnoji partiji i Radjans'koho urjadu 1917–1959 rr. : zb. dok. : v 2 t. (1917 – červen' 1941 rr.) / Centr. derž. arxiv Žovtnev. revoljuciji i socialist. bud-va URSR. – K. : Deržavne vydavnytvo polityčnoji literatury USSR, 1959. – T. 1. – 883 s.
4. Pavlovs'kyj V. Vasyľ Kryčevs'kyj : Žyttja i tvorčist' // Pavlovs'kyj Vadym. Monohrafija. Vydano Ukraïns'koju Vil'noju Akademijeju Nauk u S.Š.A., 1974. – 222 s.
5. Lucyk S. Ukraïns'ki mystci u zitknenni z socrealizmom // Naši dni. – 1942. – Č. 3, s. 8. [Elektronnyj resurs]. – Režym dostupu : http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціалістичний_реалізм – Nazva z ekranu.
6. Tkačenko S. Začatky metoda // S. Tkačenko Za socyalistyčeskyj realyzm. – 1939. – № 30 – 31. – S. 10 – 15.
7. CDAVOU Ukraïny f-2, op. 7, od. zb. 157, ark., 82, 148.
8. CDAVOU Ukraïny, f -2, op. 6, od. zb. 345, ark. 3–4, 8–9.
9. CDAVOU Ukraïny, f -2, op. 9, od. zb. 3757, ark. 84.
10. CDAVOU Ukraïny, f -166, op. 11, od. zb. 40, ark. 5.

Стаття надійшла до редакційної колегії 28.04.2016